

tillsammans med Zarathustras nya livs-evangelium. Alla Björks protagonister skriver i skuggan av hans verk, medan han i boken förblir perifer.

Om man fäster blicken på ett lite större avstånd än Björk är det fascinerande att se hur teologin, eller snarare det ”teologiska arkivet”, för att återigen använda hans terminologi, aktiveras inom en bredare kulturell horisont som innefattar flera av de ledande filosofiska och vetenskapsteoretiska skolbildningarna vid denna tid. Det är likartade insatser, där man experimenterar med ett utvidgat livsbegrepp, just genom att pröva alternativa sätt att tänka kring tid och historia. Det gäller bland annat Bergsons filosofi om den skapande utvecklingen som under denna period har ett oerhört genomslag. Det gäller också Husserls fenomenologi, som på ett delvis likaklingande sätt byggs kring en tanke om ”intentionalt liv”, som en icke-biologisk, icke-naturaliserbar ”transcendental” och intersubjektiv andlighet, varigenom världen först blir gripbar. Genom sådana paralleller blir det tydligt att de disciplinära gränserna mellan filosofi och teologi alltid redan har korsats kring just frågan om vad *liv* ytterst sett är och hur dess verklighet ska tänkas i relation till *tid*. Medan den teologiska diskursen samlas kring frågor om skapelse, uppenbarelse och frälsning, så kretsar de filosofiska teorierna snarare kring sanning, frihet, och transcendens. Björk visar att dessa delvis bortglömda teologiska röster har en bäring på frågor som aldrig har förlorat sin relevans, tvärtom. Men boken pekar också mot vikten av en fördjupad dialog med den bredare filosofiska situation ur vilken de träder fram.

När det gäller den politiska bäringen av de författare som boken belyser, så är det ett tema som framträder som särskilt relevant för vår tid, nämligen Rosenzweigs och Goldbergs försök att utveckla en postnationell politik som vilar på den judiska erfarenheten av att leva i diaspora. Till skillnad från de generationskamrater som valde sionismen, söker de sig i stället mot ett kosmopolitiskt medvetande som en form av

universalism grundad i en reell statslöshet. I en värld med växande flyktingströmmar, och med en tilltagande destruktiv nynationalism som alltmer kommit att prägla också den sionistiska idén, är deras röster i dag inte bara minnen av en väg som inte togs, utan tvärtom levande påminnelser om vikten av att tänka bredare kring politik och kulturell gemenskap.

Sammantaget är detta en imponerande bok som omsorgsfullt återskapar ett flätverk av originella och vittsyftande teologiska röster ur mellankrigstidens Europa. Den bekräftar Björks eget försvar av teologin som ett unikt akademiskt rum som upprätthåller förmågan att läsa och tolka texter som annars skulle sjunka ner i ett gåtfullt mörker. Inklämd mellan en sociologiskt orienterad religionsvetenskap och en ofta historielös filosofi som avyttrat de historiska och hermeneutiska redskap som krävs för att träda in i ett skapande samtal med ett djupare intellektuellt arv, blir den på så vis också en positiv manifestation av sin egen disciplin.

Hans Ruin

Professor, Stockholm

DOI: 10.51619/stk.v99i2.25199

Chantal Desol. *Kristenhetens slut som västerlandets samhällsbärare*. Skellefteå: Norma. 2022. 131 s.

Att kristenheten och kristendomen skulle stå inför ett slut är i den kulturkritiska och kulturteologiska litteraturen en ofta upprepad tankefigur, som vid närmare betraktande av saken inte har någon omedelbar verklighetskontakt. I globalt perspektiv sprids kristen tro fortare än någonsin, och trots en eskalerande ökning av världens totala befolkning håller kristendomen sin ställning som världens största religion med ungefär en tredjedel av hela jordens befolkning. I Europa och USA, den så kallade västvärlden, är fortfarande cirka sjuttio procent av befolkningen benägna att uppge att de är kristna. Så varför detta tal om kristenhetens slut?

I boktiteln på Chantal Desols nyöversatta bok på detta tema finns svaret, närmare bestämt i hennes idé om att kristen trosutövning inte längre driver på den politiska, moraliska och kulturella utvecklingen i det västerländska samhället. Många människor betraktar sig fortfarande som kristna och den västerländska kulturen är i stor utsträckning byggd på kristna värden och ideal, som i sin tur kommer att vara betydelsefulla för varje omförhandling av sanningsförståelse, sedlighet och rättsuppfattning. Men detta står enligt Desol inte i strid med det faktum att kristenheten slutgiltigt håller på att förlora kampen om att definiera framtiden i västerlandet.

Hur lyder då hennes resonemang? I kortet menar hon att kristenheten som samhällsbärande definieras av det radikala skifte som ägde rum efter år 313 och det så kallade Milanoediktet. Konstantin den store (272–337) möjliggjorde då för kristna att verka öppet, efter århundraden av romersk förföljelse. Bara drygt sextio år senare, år 380 under Theodosius den store (347–395), utropades kristendomen till statsreligion i romarriket. På remarkabelt kort tid kom alltså kristenheten att etablera sig som en kulturell och samhällelig kraft som på punkt efter punkt definierade en ny riktning för framtida generationer i Europa vad gäller kult, politik, sedlighet och rättsuppfattning.

Desol beskriver i detta sammanhang en normativ vändning som innebar att man på sedlighetens område satte sig upp mot flera romerska bruk, exempelvis homosexualitet, skilsmässa, självmord och barnamord (abort). I dag kan vi enligt Desol se en motsvarande normativ vändning i samhället genom att dessa fenomen nu återigen blir moraliskt och legalt accepterade, efter 1 700 år av kristen dominans. Bland annat knyter hon 1900-talets socialkonservativa och fascistiska maktsträvanden till ett bredare scenario av (misslyckat) försvar för den kristna staten och dess värderingar mot modernitetens sekulära statsbyggen (medan nazismen uppfattas som hednisk).

Bakom denna normativa skiftning i dag skissar Desol ett annat skifte, som hon kallar ontologiskt. Hon menar att det normativa skiftet bygger på mer fundamentala principer. Den kristna dominansen vilar enligt henne på monoteismen som utvecklades långt före den kristna eran, men som först i det kristnade Romarriket får ett fullödigt genomslag. Också detta skifte i den tidiga civilisationens historia har sin motsvarighet i ett nutida ontologiskt återvändande till exempelvis panteism, vitalism och ekologism, som i sin tur kan förstås i relation till sekulära fenomen som liberalism och modern demokrati. Kristendomens hierarkiska maktordningar har successivt avskaffats, även om gamla principer ständigt ”återupptas och förvrängs” i denna process, vilket för Desol innebär att man i sista hand inte med någon entydighet kan urskilja vad som är kristet och vad som är en övervunnen kristenhet. Desol skriver: ”På samma sätt som den spirande kristendomen intog och kristnade de hedniska templen – på samma sätt kommer moderniteten att inrätta sig i moral och antropologi med kristet ursprung, för att använda dem på annat sätt och ibland kidnappa bruket och förståelsen” (s. 93). Desol sörjer inte den dominanta kristenheten utan verkar se det förgångna som ett ”främmande land”, och ett ”önskat” sådant (s. 129). Men var hon sedan hamnar i sin förståelse av nutida kristet liv blir inte klart, annat än mycket vagt i de avslutande orden från Antoine de Saint-Exupéry (1900–1944): ”att sakta vandra mot en källa” är alternativet till en situation där ”evangeliet styr staten” (s. 131).

Det finns givetvis mycket mer av innehållsligt intresse att referera. Men utifrån det sagda vill jag, för det första, kritiskt påpeka att Desol skriver en bok om kristenhetens slut och det kristna arvets ambivalenta fortlevnad så sent som 2021 (året för den franska originalutgåvan), med förvånansvärt få referenser till tidigare tänkare. Exempelvis föregrep Friedrich Nietzsche (1844–1900) redan 1882 Desols resonemang – förvisso med en

annan ingång och i ett annat tonläge – när han i *Den glada vetenskapen* hävdade: ”Gud är död: men så som människorna är beskaffade, kommer det kanske att ännu i årtusenden framåt finnas grottor där man visar hans skugga. – Och vi – vi måste besegra också hans skugga” (*Samlade skrifter*, vol. 5, s. 103). De perspektiv som erbjuds i Desols bok är för den som följt 1900-talets och det tidiga 2000-talets diskussion inom politisk teologi och sekularitetsdebatt allt annat än nydanande. I ett populärt sammanhang behöver detta inte bli till en helt nedgörande kritik, men med tanke på den politiska utvecklingen i Europa vad gäller kristendomens nya aktualitet inom framväxande nationalkonservatism blir det högst oklart hur man ska förstå bokens ärende.

För det andra, och i anslutning till detta, hopar sig frågor kring den underliggande distinktion mellan ”kristet” och ”kristet” som ständigt tränger sig på i läsningen. Å ena sidan tycks Desol utgå från att autentiskt kristet liv har sin grund i en sanningens ”källa”, å andra sidan tycks hon se den kristna utvecklingen i historien som distinkt och karaktäristisk, närmast som ett öde. Den teoretiska och teologiska komplexitet som ligger i diskussionen kring hur den kristna kultur- och samhällsutvecklingen hänger samman med den kristna trons djupaste innehåll blir i Desols framställning aldrig tydliggjord, eftersom hon så entydigt bestämmer kristenheten som en samhällsbärande kraft med ett bestämt fokus. I själva verket är hela den kristna historien i västerlandet full av motsägelser och i varje tid spelas radikala konflikter upp som kullkastar de svepande generaliseringar som förekommer i Desols framställning.

I Desols generaliseringar framkommer förvisso saker som är intressanta och tänkvärda, det ska inte förnekas. Men de flesta brännande områden för dagens teologiska och kulturfilosofiska debatter lyser med sin frånvaro. Främst saknar man en ansats till förståelse av islams nya närvaro i västerlandet, både som religiös och politisk kraft, samt den komplexa och mångfacetterade

kristna reaktion som denna närvaro har orsakat, där hela den kristna historiens olika reaktionsmönster kan skönjas i sin ofta totala motsägelsefullhet. Att i stället – i en anda av spelad överblick och distans – tala om en sakta vandring mot en källa är helt enkelt inte övertygande. Kristenheten har för övrigt inget slut, vare sig i västerlandet eller någon annanstans.

Mattias Martinson
Professor, Uppsala

DOI: 10.51619/stk.v9i2.25200

Francis Jonbäck, Lina Langby & Oliver Li (red.). *Vidgade perspektiv på lidandets problem*. Stockholm: Dialogos. 2022. 385 s.

Ännu en bok om det religionsfilosofiska problemkomplex som går under beteckningen onskans eller lidandets problem (eller teodicéproblemet), kan det verkligen vara något? Så länge man uppehåller sig vid det så kallade teoretiska problemet – om Gud är både allgod och allsmäktig, hur kan då Gud tillåta allt lidande som förekommer? – så kan onekligen de försök som görs för att försvara en sådan gud ofta förefalla tämligen långsökta och till och med provocerande. Den här antologin kopplar dock ett annat grepp – eller snarare flera grepp – om ämnet, vilket gör den synnerligen läsvärd.

Bokens tretton författare är samtliga verk samma inom filosofi, religionsfilosofi och/eller teologi, de flesta i Sverige. De tre redaktörerna är disputerade eller doktorander i religionsfilosofi vid teologiska institutionen i Uppsala.

Del I, ”Kritiska perspektiv”, innehåller fyra kapitel som kritiserar eller problematiserar själva projektet att överhuvudtaget diskutera lidandets problem så som man gör inom de traditionella teodicéerna, ett förhållningssätt som man brukar benämna ”anti-teodicé”. Filosofen Toby Betenson gör detta utifrån ett moraliskt perspektiv, alltså uppfattningen att det är något moraliskt suspekt med att försöka försvara eller förklara det faktum att Gud